

İsgəndərova Südabə Nəsrəddin qızı
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

TƏTBİQİ TƏDQIQAT İNKLÜZİV TƏHSİL MODELİ KİMİ

Açar sözlər: inklüziv təhsil, tətbiqi tədqiqat, təcrübəyə əsaslanan öyrənmə, reflektiv bacarıq

Key words: inclusive education, application of research activities, method of teaching based on practice, reflective skills

Ключевые слова: инклюзивное образование, прикладная исследования, обучение на основе опыта, навыки рефлексии

İnklüziv komponentli siniflərdə salamlıq imkanları məhdud uşaqların təlim prosesindən kənarda qalmaması üçün müəllimin tədris prosesinə yeni istiqamətdə yanaşması vacibdir. Müəllim dərslər prosesində problemlə qarşılaşarkən nə edəcəyi haqqındada düşünməli, situasiyanı təhlil etməli, digər müəllimlərin oxşar problemlər zamanı necə addım atdıqlarını öyrənməli, dəyərləndirməli, müxtəlif yanaşmaları tətbiq etməyi bacarmalıdır. 1970-ci illərdən başlayaraq təhsildə müəllim-tədqiqatçı və elmi işçi- müəllim arasında əməkdaşlığa əsaslanan təcrübi tədqiqat modeli geniş tətbiq olunmağa başlamışdır. Təcrübi tədqiqat müəllimlərə öz təlim praktikalarını başa düşməyə və onu təkmilləşdirməyə imkan verir. Təcrübi tədqiqat məhz təcrübəçi tərəfindən həyata keçirildiyinə görə ona tətbiqi tədqiqat da deyilir.

Tətbiqi tədqiqat haqqında bir sıra mütəxəssislər müxtəlif fikirlər söyləmişlər. Parsons və Braun özlərinin “Müəllim reflektiv təcrübəçi və tətbiqi tədqiqatçı kimi” (2002) adlı kitablarında tətbiqi tədqiqata belə tərif vermişlər: “Tətbiqi tədqiqat sinifdə üzləşdikləri problemləri həll etmək və peşəkar təcrübələrini artırmaq məqsədilə müəllimlər tərəfindən hazırlanmış araşdırma formasıdır. Tədqiqatın bu növü tətbiqi tədqiqatçı tərəfindən refleksiya, qərar vermə və eləcə də daha keyfiyyətli dərslər metodlarının hazırlanması məqsədilə müntəzəm istifadə olunan müşahidələr və məlumatın toplanmasıdır.”

Kristin Miller (2007) -ə görə, “tətbiqi tədqiqat tədris prosesinin təbii bir hissəsidir. Müəllimlər şagirdlərin qavramasını, eləcə də sinif və məktəb mühitini inkişaf etdirmək məqsədilə davamlı olaraq şagirdlərə nəzarət edir, məlumat toplayır və istifadə etdikləri metodlarda lazımı dəyişikliklər edirlər. Tətbiqi tədqiqat şagirdlərin necə, niyə və nə vaxt daha yaxşı öyrənməsini anlamaq üçün müəllimlərin enerjisini düzgün istiqamətə yönəldən bələdəçidir.”

Pineyə görə tətbiqi tədqiqata cəlb olunmuş tədris işçiləri yeni ideyalara açıq olurlar və vəziyyətə daha tez uyğunlaşırlar (1981).

Tətbiqi tədqiqat şagirdlərin və müəllimlərin öyrənmə prosesinə müxtəlif yolla kömək etmək məqsədilə istifadə oluna bilən tədris, öyrənmə və qərar vermə prosesidir (Kemmis, 1981; Stenhouse, 1975). Tətbiqi tədqiqat şagirdin müvəffəqiyyətini və o cümlədən, məktəb idarəçiliyini inkişaf etdirmək üçün bir metoddur (Kohen & Manion, 1980; Elliot, 1991). Little (1981) tərəfindən aparılan araşdırmalarda tətbiqi tədqiqatın əməkdaşlıq, ünsiyyət və şəbəkələşməyə müsbət təsir etdiyini görmək olar.

Deməli, tətbiqi tədqiqat öz fəaliyyətini nəzərdən keçirməyin praktiki üsuluna dair bir yanaşmadır. Bu tədqiqat növü öz fəaliyyətin barədə düşünmək və onun üzərində refleksiya tələb etdiyindən, tətbiqi tədqiqatı həmçinin reflektiv tədris də adlandırmaq mümkündür. Reflektiv tədris zamanı müəllim yeni ideyalar və anlayışlar yaradaraq tədris praktikasını zənginləşdirir, innovativ düşünmə şəraiti yaradır. Bunun üçün müəllim şagirdlə öz arasında düzgün münasibət yaratmağı, problemin həlli üçün öz fərziyyələrini yoxlamağı, şagirdin düşüncələrini nəzərə almağı bacarmalıdır. Belə düşünərək öyrətmə zamanı müəllim sanki tədqiqat aparır. Bu tədqiqat biliyin yaranması ilə nəticələnən elmi araşdırmalara əsaslanmalıdır [1 ; 25-73].

Müəllim tətbiqi tədqiqatla bağlı bir sıra səriştələrə malik olmalıdır. Tətbiqi tədqiqat sorğu, refleksiya və dialoq tələb edən peşəkar inkişaf modelidir. Tətbiqi tədqiqatın əsas ideyası ondan ibarətdir ki, təhsildə bu və ya digər məsələlərin müəyyən olunması və həll edilməsi məhz tədris prosesində həyata keçirildiyi zaman daha səmərəli olur. Tədqiqatı mövcud tədris mühitinə daxil etmək, eləcə də bu mühidə olan iştirakçıları tədqiqat işlərinə cəlb etməklə, problemlərin daha tez həlli və nəticələrin dərhal tətbiq olunmasına nail olmaq mümkündür. Tətbiqi tədqiqat müəllimlərə yeni bacarıqlar aşılayır, onların analitik qabiliyyətlərini gücləndirir. Araşdırma layihələri çərçivəsində müəllim öz bacarıqlarını inkişaf etdirməklə yanaşı, digər həmkarları ilə ünsiyyətə girmək və təcrübələrini bölüşmək imkanı qazanır. Tətbiqi tədqiqat vasitəsilə müəllimlər həm özləri, həm şagirdləri, həm də həmkarları haqqında öyrənir və davamlı inkişaf üçün yollar axtarırlar. O, müəllimlərə öz işlərinin keyfiyyətini qiymətləndirmək üçün meyarlar, standartlar müəyyənləşdirməyə imkan yaradır. Müəllimlər daim yenilikləri öyrənib, tətbiq etməyə can atır və bu da öz növbəsində şagirdlərin dərslərində müvəffəqiyyət əldə etmələrinə kömək edir.

Komanda şəklində işləyən müəllimlərdə peşəkar münasibətlərin formalaşmasına imkan yaranır. Tətbiqi tədqiqat məktəb və ya məktəbəbəqədər təhsil səviyyəsində aparıldığı zaman bölmələr, fənnlər, siniflər və müəssisələr arasındakı əməkdaşlıq da inkişaf etmiş olur. Beləliklə, təhsildə tətbiqi tədqiqat modelinin aşağıdakı müsbət xüsusiyyətlərini müşahidə etmək olar:

1. Tətbiqi tədqiqat layihələri məktəbdə hər hansı dəyişiklik, yenilik etmək üçün ən əlverişli vasitələrdən biridir. Bu da müəllimin peşəkar inkişafına yardım edir.
2. Müəllimlər tətbiqi tədqiqata cəlb olunduqları zaman, təkcə öz siniflərinə aid deyil, həmçinin məktəbə aid problemlərə də daha yaxından diqqət yetirməyə başlayırlar. Bu da müəllimlər arasında əməkdaşlığı inkişaf etdirir.
3. Tətbiqi tədqiqat özünün və həmkarlarının işlərini refleksiya etmək, təhsil sahəsinə yeni yanaşmalar və dəyişikliklərin gətirilməsi imkanını yaradır.
4. Tətbiqi tədqiqat real şəraitdə problemin həllinə yönəlir. Bu zaman praktik problemlərin müəyyənləşdirilməsinə və onların həllinin axtarılmasına çalışılır. Bu da mövcud problemləri həll etmə imkanını yaradır.

Tətbiqi tədqiqat modeli şagirdin təcrübə əsasında öyrənməsinə əsaslanır. Kurikuluma görə tədris prosesində tətbiqi tövsiyə olunan təlim metodları içərisində açıq fəza, akvarium, alqoritm, beyin həmləsi, beynəlxalq kafe, debat, dəyirmi masa, diskussiya, disput, konkret halların təhlili, kiçik qruplarda iş, mövzuların qabaqcadan sərbəst öyrənilməsi, problemin öyrənilməsi, qərarlar ağacı, rollar və işgüzar oyunlar, sual-cavab, tənqidi düşüncənin inkişafı metodları ilə bərabər təcrübə əsasında öyrənmə metodu da xüsusi yer tutur. Təcrübə əsasında öyrənmə - dərk edilməyərək başlanan öyrənmədir. Belə öyrənmə şagirdlərin şəxsi təcrübəsinin öyrənilən predmetlə əlaqələndirilməsi hesabına dərk etmə fəaliyyətinin aktivləşdirilməsidir və tsikli xarakter daşıyır. Optimal öyrənmə o zaman yaranır ki, şagirdə sərbəst hərəkət etmək imkanı yaranmış olsun. Fəaliyyət zamanı şagirdlərin etdikləri oxuduqlarına, eşitdiklərinə və gördüklərinə nisbətən daha çox yadda qalır. Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqların dərk etməsinin çox aşağı səviyyədə olduğunu nəzərə alsaq fəaliyyətdə yerinə yetirdikləri hərəkətlər onları həm motivasiya edir, həm də əməlləri yerinə yetirərkən bu, analiz-sintez prosesinə təkan verir. Nəticədə sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlarda potensial imkanına görə müəyyən səviyyədə dərk etmə baş verir. Təcrübə əsasında öyrənmənin dörd tsiklik fazası vardır:

1. Təcrübə fəaliyyətdə hərəkət vasitəsi ilə əldə edilir.
2. Təcrübənin mənimsənilməsi və təsvir edilməsi, yəni refleksiya keçmiş hadisələrin, hərəkətlərin təhlili və qiymətləndirilməsi ilə əldə edilir. Eyni zamanda fəaliyyət prosesində olan səhvlər və nümunələr əsasında öyrənmə baş verir.
3. Bilik və bacarıq təcrübə əsasında çıxarılan nəticə, onun təhlili və təsviri vasitəsi ilə dərk edilir. Bu mərhələdə təəssüratların təcrübədən qaydalara, hipotezlərə, modellərə, nəzəriyyəyə keçirilməsi baş verir.
4. Yeni ideyaların eksperimentlərdə yoxlanılması, yəni hərəkət üsullarının yeni vəziyyətdə sınaqması təcrübə əsasında öyrənmənin sonuncu mərhələsidir. Bu zaman tətbiqlə əlaqədar yeni qərarlar qəbul edilir.

Təcrübə əsasında öyrənmə təlim metodu pedaqoqdan yüksək peşəkarlıq tələb edir. Müəllimin təlim-tədris prosesini düzgün qiymətləndirməsi üçün aşağıdakı reflektiv bacarıqları olmalıdır:

1. şagirdin təlim problemlərini müxtəlif yollarla həll etmə bacarığı;
2. problemin müxtəlif həlli yollarını modelləşdirmək bacarığı;
3. problemin həlli zamanı meydana çıxacaq ziddiyyətləri əvvəlcədən intuiativ hissetmə bacarığı;
4. problemi düzgün təhlil edib daha əlverişli yolların seçilməsi;
5. problemin həlli ilə yanaşı eyni zamanda səhvləri görmək və aradan qaldırmaq bacarığı;
6. öz fəaliyyətini təhlil etmək bacarığı:
 - a) Müəllim tədris fəaliyyətinə daxil olan şəxsi davranışını təhlil edir;
 - b) Müəllim öz davranışının səbəbini axtararaq eyni zamanda müvəffəqiyyət və səhvlərini də təhlil etmiş olur;
 - c) Əvvəlki məlumatları ümumiləşdirir, təhlil və sintez edir. Buna əsasən özünün gələcək tədris fəaliyyətini qurur;
7. "Mən konsepsiyası" baxımından özünü analiz etmə bacarığı [2; 37-83].

Beləliklə, inklüziv təhsildə tətbiqi tədqiqat modeli və bu modelə uyğun olaraq təcrübə əsasında öyrənmə metodunun tətbiqi sağlamlıq imkanları məhdud şagirdlərin tipik inkişaf etmiş şagirdlərlə birgə təhsilini həyata keçirməyə imkan verəcək.

Ədəbiyyat:

1. Andrew Pollard. Reflective teaching in the primary school : a handbook for the classroom. London ; New York : Continuum, 2001. -442.
2. О.С.Сазонова. Дис: Формирование рефлексивных умений в процессе профессиональной подготовки педагогов-психологов. Чебокс: 2006, 216 с.
3. N.T.Hüseynova "İnklüziv təhsil", Bakı-2014
4. İnklüziv Təhsil / Z.Sayadova, M.Rəhimovanın redaktəsi ilə. Bakı: İndiqo, 2010, 181s.
5. Daniel E.R. Stafford K. Xüsusi hazırlıq siniflərinin təşkili / Addım-addım uşaqlar və alilələr üçün proqram. Bakı: Mütərcim, 2001, 245s.
6. Kiçik məktəb yaşlı uşaqların təhsili sahəsində tətbiqi tədqiqatlar: Müasir tendensiya və metodlar / Açıq Cəmiyyət İnstitutu-Yardım Fondu. Bakı: Yeni Nəsil, 2003, 98s.

Application of research activities as the inclusive education model

Summary

For effective training of students with limited health, all problems in the educational process must be solved in class. Currently, the research application model is widely used in inclusive education. According to this model, the teacher must have reflective skills. The teacher should be able to control the perception and behavior of students. At the same time, teachers work together and try to solve problems together. A widely used method of teaching in the application of research activities is a method of teaching based on practice. At this stage, students take experience in the activity. At the same time, they learn from mistakes and examples in the course of action.

Применение исследовательской деятельности как модель инклюзивного образования

Резюме

Для эффективного обучения учеников с ограниченными возможностями здоровья, все проблемы в учебном процессе должны быть решены на уроке. В настоящее время модель исследовательской деятельности широко используется в инклюзивном образовании. Согласно этой модели, учитель должен иметь умение рефлексировать. Учитель должен контролировать восприятие и поведение учащихся. В то же время учителя сотрудничают друг с другом и пытаются решать проблемы вместе. Основанный на практике это метод-метод обучения в применение исследовательской деятельности широко используется в инклюзивном образовании. Именно в процессе деятельности ученики на основе практических ошибок и примеров учатся осваивать знание и умение.

Rəyçi: dos. S.R.Aslanova